

**ZEYTİNLİADA (ERDEK-BALIKESİR) TOPLULUĞUNDAN
ERKEN BİZANS DÖNEMİ'NE AİT BİR SİFİLİS (FRENGİ) ÖRNEĞİ**

Fadime Suata ALPASLAN*, M. Sabri BEKMEZ**

Özet: Erken Bizans dönemine (MS 7. yüzyıl) ait Zeytinli Ada (Erdek-Balıkesir) kazılarında elde edilen ve yaklaşık olarak 30 yaşlarındaki bir kadın iskeletinde sifilis (frengi) hastalığının varlığı tanımlanmıştır. Sifilis hastalığının kökeni üzerine yapılan tartışmalar 19. yüzyıla kadar uzanır ve bu hastalığın kökeni Colomb ve Uniterian olmak üzere iki farklı hipotezle açıklanır. Anadolu ve Avrupa'da geçmiş dönemlere ait sifilis lezyonu kayıtları çok sınırlı sayıdadır. Zeytinli Ada iskeletinde tanımlanan sifilis hastalığı ile sifilis hastalığının kökeni üzerine yapılan tartışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma materyali üzerinde yapılan detaylı incelemeler sonucunda, sifilis hastalığı dışında cribra orbitalia, porotic hyperostosis ve schmorl nodülü gibi lezyonlara da rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeytinli Ada, Erken Bizans Dönemi, Sifilis (frengi), Patoloji.

**A Sample of Syphilis Belonging to Early Byzantine Period
from the Community of Zeytinli Island (Erdek-Balıkesir)**

Abstract: The presence of syphilis disease has been identified in a female skeleton which was almost 30 years old and obtained from the excavations of Zeytinli Island (Erdek- Balıkesir) belonging to Early Byzantine Period (7. Century AD.) The discussions about the origin of syphilis disease dates back to the nineteenth century and the origin of this disease is explained by two different hypotheses as Colomb and Uniterian. The record of syphilis lesion from the old periods in Anatolian and Europe are very limited. It is aimed to contribute to the discussions on the origin of syphilis disease with syphilis disease identified in the skeleton of Zeytinli Island. As a result of the detailed researches on the study material, the pathological diseases other than syphilis disease such as cribra orbitalia, porotic hyperostosis and schmorl nodule have been traced.

Key words: Zeytinli Island, Early Byzantine Period, Syphilis, Pathology.

---

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sivas.

** Yüksek lisans öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü, Sivas.

1. Giriş

Zeytinli Ada, Erdek (Balıkesir) ilçesi sahiline yaklaşık 250 metre uzaklıkta olup 7900 metrekarelik bir alanı kapsar (Resim 1). Türkiye’de ilk ada müzesinin oluşturulacağı Zeytinli Ada, ismini üzerinde yer alan iki zeytin ağacından almıştır (Öztürk ve Kavaz, 2012). Zeytinli Ada yüzölçümü bakımından küçük bir alana sahip olmasına rağmen oldukça zengin arkeolojik eserler barındırması açısından da son derece önemli bir kazı alanı olarak dikkat çekmektedir. Başlıca tarihi eserler arasında Ada Kilisesi, Mermer Kapı, Bölmeler, Orta Mağara, Ayazma, Doğu Kilisesi, Yer altı Kilisesi, Batı Sarnıcı ve Banyo, Patrik Hamamı, Mermer Hamam, Kuzey Doğu Sarnıcı ve Monogram yer alır (Ertüzün, 1998). Zeytinli Ada MÖ 2. yüzyıl ile MS 12. yüzyıl içinde kültür varlığının sürdüğü Hellen-Roma-Bizans ve Osmanlı yapıları içinde mozaik bir oluşuma sahiptir.

Resim 1: Zeytinli Ada’dan genel bir görünüm (<https://www.google.com.tr>).

Eski dönemlerde yaşamış insan toplulukları hakkında bilgi elde etme yöntemlerinden biri de bu topluluklardan geriye kalan iskeletlerin incelenmesidir. İnsan topluluklarının geçirdikleri hastalıklar, yaralanmalar, vitamin ve mineral eksiklikleri doğrudan kemik ve dişlere yansır. Bu geçirilen hastalıklar, eski dönemlerde yaşamış insan topluluklarının yaşam biçimi, yaşam şekli ve çevreye uyarlama süreçleri hakkında bilgi verirken, bazı hastalıklar ise enfeksiyonların kökeni ve gelişimi açısından oldukça önem taşır (Erdal, 2011).

2006-2011 yılları arasında Doç. Dr. Nurettin Öztürk başkanlığında sürdürülen Zeytinli Ada arkeolojik kazılarında elde edilen bir kadın iskeleti, enfeksiyonel hastalıklar arasında en dikkat çeken ve aynı zamanda en çok tartışılan sifilis hastalığının izlerini taşımaktadır. MS 7. yüzyıla ait ZK-10 numaralı, 30 yaşlarındaki bu iskelet üzerinde yapılan detaylı incelemeler sonucunda bu bireyde, sifilis (frengi) hastalığının yanısıra, cribra orbitalia, porotic hyperostosis ve schmorl nodülü gibi hastalıklarda gözlenmiştir.

Sifilis hastalığının tarihçesine baktığımızda; araştırmacılar, sifilisin kökeni üzerine iki farklı görüş öne sürmüşlerdir. Bu araştırmacılardan bazıları hastalığın kökenini Christopher Columbus'la yolculuğa çıkmış bir kaç tayfasının Amerika kıtasının keşfi dönüşünde, kıtada var olduğu düşünülen sifilis hastalığını Eski Dünya'ya (Asya, Avrupa ve Afrika) taşıdıklarını öne süren "Colomb Hipotezini" geliştirmişlerdir. Diğer araştırmacılar ise, sifilisi insanlığın tarihi kadar eski bir hastalık olduğunu, ortak bir atadan türeyerek farklı bölgelerde, farklı türlere evrimleştiğini öne süren "Uniterian hipotezi" ile açıklamışlardır (Erdal, 2006 ve 2011). Uzun yıllar hastalığın kökeni ve gelişimi üzerine var olan bu tartışmalar, hastalığın izlerini taşıyan iskelet kalıntılarının Eski Dünya'da sınırlı sayıda olması nedeni ile bir sonuca bağlanamamıştı. Ancak son yıllarda İngiltere (Spitalfields), Fransa (Costebelle) ve Anadolu (Nicaea ve İznik) kazılarında ele geçen iskeletler sifilis hastalığının köken ve tarihsel gelişimi üzerine katkılar sağlamıştır. Anadolu'dan MS 7. yüzyıla ait sifilis hastalığı izlerini taşıyan Zeytinli Ada örneği, bu hastalığa özgü özellikleriyle sifilisin Eski Dünya'da varlığını gösteren önemli örnekler arasında yerini almış ve aynı zamanda hastalığın Amerika kıtasının keşfi (1493) öncesinde Eski Dünya'da var olduğu görüşünü pekiştirerek Uniterian hipotezi'ne destek oluşturmuştur.

2. MATERYAL ve METOT

Çalışma materyalini, 2006-2011 yılları arasında Doç. Dr. Nurettin Öztürk başkanlığında yürütülen Zeytinli Ada (Erdek-Balıkesir) arkeolojik kazılarında, kazı alanının "Doğu Kilisesi" (keşiş mezarlığı) bölümünden çıkarılan iskeletler arasından tek bir bireye ait iskelet örneği oluşturmaktadır. Bu iskelet örneği, detaylı analizlerinin yapılabilmesi için Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Paleantropoloji laboratuvarına getirilmiştir. Bireyin yaş tayininde dental aşınma (Brothwell, 1981), cinsiyet tayininde ise Workshop of European Antropologist (WEA, 1980)'in cinsiyet belirleme kriterleri kullanılmıştır. Bu kriterlere göre, iskelet örneği ortalama 30 yaşlarında ve cinsiyeti kadın olarak kimliklendirilmiştir.

Sifilis hastalığının tanımlanmasında makroskobik ve radyolojik yöntemler kullanılmaktadır (Aufderheide ve Rodriguez-Martin, 1998; Dutour vd.,

-14- CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2015, Cilt: 39, Sayı: 1, *Fadime SUATA ALPASLAN*

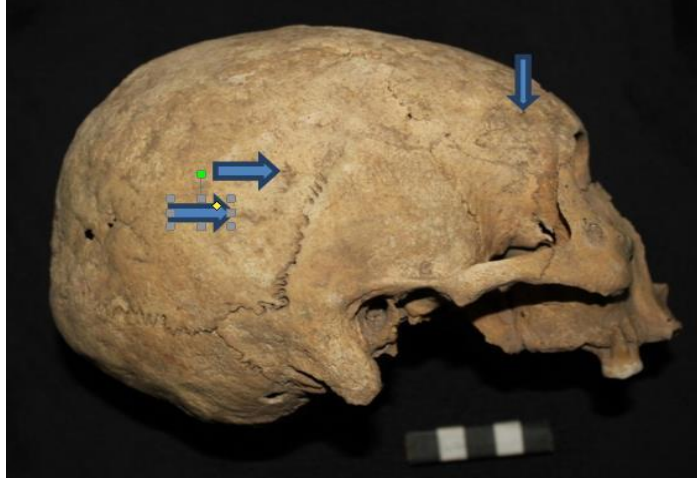
1994; Ortner ve Putschar, 1985; Ortner, 2003; Steinbock, 1976). Bireyimizde makroskopik olarak sifilis hastalığı saptanmış ve incelemeye gidilmiştir.

3. BULGULAR

Zeytinli Ada, Doğu Kilisesi bölümünden çıkarılan 30 yaşlarındaki kadın bireye ait iskelette, kafatasında, omurgada, alt çenede ve uzun kemiklerde sifilis hastalığının izleri saptanmıştır.

3.1. Kafatası

Kafatasında sifilis hastalığına bağlı izlerin en belirgin olarak görüldüğü bölümler; frontal kemiğin orbital kemik ile komşu olduğu yan kenarlar (Resim 2), bregma noktasının bulunduğu alan (Resim 3) ve oksipital kemiğin üst bölgesidir (Resim 4). Ayrıca yüz kemiklerine ait zigomatik kemikte, sağ ve sol orbitallerde ve maksillada da sifilis hastalığına bağlı bu izlerin varlığı saptanmıştır.

Resim 2: Frontal ve parietal kemikte sifilis hastalığına ait izler.

Resim 3: Bregma noktasının bulunduğu bölgede sifilis hastalığının izleri.

Resim 4: Oksipital kemiğin üst bölgesinde sifilis hastalığı izleri.

3.2. Omurga

Çalışma materyalini oluşturan omurgaya ait iskelet parçalarından, üç vertebrada kaynaşma gözlenmiştir. Buna göre, sifilis hastalığı izlerinin vertebra kemiklerinin hemen hemen her bölümünde değişikliklere neden olduğu ve özellikle de vertebra kemiklerinin gövde kısımlarında daha yoğun izler bıraktığı saptanmıştır (Resim 5).

Resim 5: Vertebra kemiğine yayılan sifilis hastalığı izleri ve bu hastalık sonucunda oluşan kaynaşma.

3.3. Alt çene

İskelet örneğimize ait bir diğer parça ise mandibula (alt çene) kemiğidir. Sifilis hastalığına bağlı izler mandibula kemiğinin alt kenarlarında, daha çok sağ birinci molar (M₁) ve ikinci molar (M₂) dişleri hizasında yoğun olarak görülmüştür (Resim 6). Bu hastalık açısından dişler incelendiğinde mandibulaya ait kesici dişlerin taç kısımlarının aşınmış olduğu saptanmıştır. Dişlerde saptanan bu aşınmanın zamanla patolojik olarak oluşan diş aşınma şekli ile örtüşmediği, dişlerin taç kısımlarının labial kenarlarından lingual kenarlarına doğru ovalimsi bir şekil oluşturduğu dikkat çekmiştir (Resim6). Bu şekildeki aşınmanın da vücudun geneline yayılmış olan sifilis hastalığına bağlı olarak geliştiği düşünülmektedir.

Resim 6: Mandibula kemiğinin alt kenarlarında ve kesici dişlerde sifilis hastalığı izleri.

3.4. Uzun Kemikler

Uzun kemiklerden her iki femur, tibia ve fibula, bir humerus sifilis hastalığı izlerini taşımaktadır. Bu kemiklerden humerusun proksimal ve distal uç kısımları, sol tibianın proksimal kısmı, sağ femurun proksimal ve sol femurun distal parçası kırık olarak ele geçmiştir. Sifilis hastalığının uzun kemiklerin tümünde değişikliklere neden olduğu ve özellikle fibula ve tibia kemiklerini çok daha fazla etkilediği görülmüştür. Sağ ve sol fibulanın proksimal bölümlerinin kırık (Resim 7), fibula ve tibia kemiklerinin ise sifilis hastalığına bağlı olarak distalden proksimale doğru birbiri ile kaynaşmış olduğu saptanmıştır (Resim 8). Bu kaynaşmanın uzunluğu 14 cm olarak ölçülmüştür (Resim 9).

Resim 7: Uzun kemiklerin kırık kısımları.

Resim 8: Fibula ve tibia kemiklerinde sifilis hastalığından kaynaklanan kaynaşma.

Resim 9: Tibia ve fibulanın distal kısımlarında meydana gelen kaynaşmanın uzunluğu.

4. SONUÇLAR

Zeytinli Ada, Balıkesir ili, Erdek ilçesi sınırları içerisinde yer almakta ve Erken Bizans dönemine (MS 7. yüzyıl) tarihlendirilmektedir. Bu alanda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda (2006-2011) açığa çıkarılan iskeletlerin incelenmesi sırasında, yaklaşık olarak 30 yaşlarındaki bir kadın bireyde sifilis (frengi) hastalığının varlığı tanımlanmıştır.

İncelenen iskelette, sifilis hastalığı izlerini yoğun olarak, kafatası kemiğinde; Frontal kemiğin yan kenarlarındaki bregma noktasının yer aldığı alanlar, parietal kemiklerin alt kenarları ve oksipital kemiğin üst bölgesinde ve ayrıca yüz kemiklerine ait zigomatik kemik, sağ ve sol orbital kemikler ve maksillar kemik parçalarında, omurgaya ait iskelet parçalarından; Ver-

tebra kemiklerinin hemen her bölümünde ve özellikle gövde kısımlarında, mandibula kemiğinin alt kenarlarında ve bu mandibulaya ait kesici dişlerin taç kısımlarında aşınma şeklinde, uzun kemik örneklerinde ise; Özellikle fibula ve tibia kemiklerinde görmekteyiz. Bu uzun kemikler, sifilis hastalığı etkisine bağlı olarak distalden proksimale doğru birbiri ile kaynaşma göstermektedir. Ayrıca bu bireye ait iskelet örneği üzerinde yapılan patolojik gözlemler sonucunda, sifilis hastalığı dışında, cribra orbitalia, porotic hyperostosis ve schmorl nodülü gibi lezyonlarda saptanmıştır.

Çalışmamız, Zeytinli Ada kazıları esnasında gün ışığına çıkarılan Erken Bizans dönemine ait iskelet örneği üzerinde sifilis hastalığının tanımlanmasıyla, sifilis hastalığının kökeni ve tarihsel gelişimi üzerine yapılan tartışmalara katkı sağlamıştır. Anadolu'dan MS 7. yüzyıla ait sifilis hastalığı izlerini taşıyan Zeytinli Ada örneği, bu hastalığa özgü özellikleriyle sifilisin Eski Dünya'da Erken Bizans Döneminden kaydedilen ilk örnek olması açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu örneğimiz, Anadolu'dan sifilis hastalığı izlerini taşıyan ve bu hastalığın varlığını gösteren önemli ender örnekler arasında yerini almış ve aynı zamanda hastalığın Amerika kıtasının keşfi (1493) öncesinde Eski Dünya'da var olduğu görüşünü kanıtlayarak Uniterian hipotezi'ne destek sunmuştur.

5. KATKI BELİRTME

Zeytinli Adası kazılarına katılma imkanı tanıyan ve kazılardan çıkarılan iskeletlerin çalışılması konusunda yardımcı olan sayın Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK'e (Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum), iskeletlerin çıkarıldığı alanlarda yer alan arkeolojik buluntuların yaşlandırılması ve yörenin tarihçesi hakkındaki literatürlerin toplanması konusunda yardımcı olan Berna KAVAZ'a (Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum) ve ayrıca araştırmamızı destekleyen Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonuna (CÜBAP, EDB-005, 2011) sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- AUFDERHEIDE, AC, C.Rodriguez-Martin.(1998). **The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology**. Cambridge University Press: Cambridge.
- BROTHWELL, D.R. (1981), **Digging up bones: Excavations, Treatment and Study of Human Skeletal Remains**, Oxford: Oxford University Press.
- DUTOUR, O, G. Palfi, JP. Berato (1994). "L'Origine de la Syphilis en Europe Avantou Apres 1493?", **Centre Arche - Ologiquedu Var, Edition serrance: Toulon**.

.20- CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2015, Cilt: 39, Sayı: 1, *Fadime SUATA ALPASLAN*

- ERDAL, Yılmaz Selim. (2006), "A pre-Columbian case of Congenital Syphilis from Anatolia", *International Journal of Osteoarchaeology*, 16: 16-33.
- ERDAL, Yılmaz Selim. (2011), "İnsan İskelet Kalıntıları: Zahmet mi? Nimet mi?", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*", Sayı: 31, s.1-6.
- ERTÜZÜN, Reşit Mazhar. (1998), *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Papirüs Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. Ltd.Şti. s.211-229.
- ORTNER, DJ, WGJ. Putschar(1985). *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains. Smithsonian Institution: Washington, DC.*
- ORTNER, DJ. (2003). *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains (2nd edn)*. Academic Press: Amsterdam.
- ÖZTÜRK, Nurettin, Berna Kavaz. (2012), *Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı*, Bandırma: Banmat Matbaacılık.
- STEINBOCK, RT.(1976). *Paleopathological Diagnosis and Interpretation*. Charles C. Thomas: Springfield.
- WORKSHOP OF EUROPEAN ANTHROPOLOGISTS. (1980), "Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons". *Journal of Human Evolution*, p.518-549.
- <https://www.google.com.tr/search?q=zeytinli+ada+kaz1s1&biw=1366&bih=683&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=wDO2VJXgFM20abLRgcl&sqi=2&ved=0CAYQAUoAQ#tbm=isch&q=zeytinli+ada+&imgdii=&imgsrc=A80mLbNMWRbOuM%253A%3BM-v9TSN6YiaO-M%3Bhttp%253A%252F%252F82.222.152.134%252Fimgsdisk%252F2013%252F06%252F28%252F280620131619021040460.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.aksam.com.tr%252Fkultur-sanat%252Fmeryem-ana-adası%252Fhaber-220328%3B720%3B405>